

Modelle für eine semiotische Rekonstruktion der Geschichte der Ästhetik

Rader, Aachen 1987, 314 str.

Kot četrti zvezek »Aachenskih študij o semiotiki in komunikacijskem raziskovanju« je pod uredništvom Heinza Paetzolda izšel zbornik »Modeli za semiotično rekonstrukcijo zgodovine estetike«. Zbornik se ukvarja z novim mejnim in interdisciplinarnim področjem, ki ga ni lahko opisati brez temeljitega poznavanja obeh temeljnih ravnin, ki se srečujeta v preseku »semiotičnega modela estetike«, estetike in semiotike. Ker pa je sama narava estetike kot zgodovinsko določene in notranje strukturirane filozofske discipline podobna naravi semiotike, ki je tudi notranje strukturirana, hkrati še rezultanta medsebojnega učinkovanja več disciplin (formalne logike, spoznavne teorije, teorije iger, verjetnostne teorije, statistike ipd.), je njuno srečevanje več kot zapleteno, nemalokrat tudi mnogoumno.

Prispevki v pričujočem zborniku vsi po vrsti, ne glede na »specialne« izpeljave parcialnih problemov in zastavljenih nalog, predpostavljajo nekaj značilnih lastnosti semiotike. Semiotika, kot sta jo utemeljila Ch.S. Peirce in Ch.W. Morris, namreč sleherni sistem, sleherni »organizem« in sleherni strukturo »prevede« v sistem hierarhično organiziranih znakov (sistem, »organizem« oz. struktura tako postanejo znakovni sistem; če so relativno neodvisni od okolja oz. od drugih sistemov, govorimo o »superznakih«). V tem

sistemu ima vsak znak »triadno funkcijo«, kaže sam nase, na znake, s katerimi se povezuje in na znake drugih sistemov - govorimo tudi o semantiki, sintaktiki in pragmatiki znaka. Tudi sisteme, ki nimajo izrazitih znakov oz. so znaki skriti (s temi problemi se ukvarja t.im. »sintaktično-logična semiotika«, ki odkriva aksiomatske zakonitosti posameznih znakov in znakovnih verig, ne glede na to, kateremu sistemu ali strukturi pripadajo) - (prim. Hans Hermes, *Semiotik. Eine Theorie der Zeichengestalten als Grundlage für Untersuchungen von formalisierten Sprachen*, Betzmann, Leipzig 1938) - lahko razumemo in formaliziramo na podlagi tistih pravil, ki veljajo za »prave« znakovne sisteme (naravni in umetni jezik ipd.). Med take sisteme sodi tudi estetika, pravzaprav tista perspektiva estetike, ki se dogaja kot ustvarjanje teorije o zgodovini same estetike, v kateri je implicirana tudi zgodovina umetnosti. Zato urednik zbornika v obširno zastavljenem uvodu tematizira prav ta, po našem mnenju ključna vprašanja v razmerju med estetiko in semiotiko, kjer je estetika »prevedena« s pomočjo semiotičnih pravil v sistem in kjer ostajajo samo osnovna, vendar bistvena razmerja med elementi bodisi estetike kot diahronega ali sinhronega pojava. Ta razmerja se dà strniti v tri medsebojno povezane sklope. Najprej je mogoče s semiotično rekonstrukcijo poka-

zati na tista mesta v estetiki, ki jih je moč izenačiti kot »historiografsko rdečo nit«: to so točke, ki pomenijo, skozi retorično, »pragmatsko« dimenzijo estetike, tudi direktno povezavo s semiotiko: to so »skupni znaki« retoričnega estetskega diskurza (Paetzold govori o »estetskih stanjih«, ki uporabljajo enake znake kot semiotični modeli formaliziranih jezikov) in semiotičnega modela, ki ga je moč izvesti iz vsakokratnega estetskega diskurza. Gre torej za »podvojitev« in hkratno formalizacijo estetskih izjav: iz naravnega jezika logično prehajajo v semiotični formalizirani jezik, ki ni reduktibilen. Hkrati - to je drugi »postulat« - se mora semiotična rekonstrukcija zavedati, da je sistem estetskih izjav in trditev (npr. Heglova Estetika) relativno neodvisen od kasnejših poskusov rekonstrukcij (=logičnih interpretacij, glede na sodobne estetske teorije in na splošni razvoj teorije umetnosti in posameznih umetnostnih znanosti); pri tem se moramo tudi zavedati, da imamo opravka z dvema neodvisnima sistemoma, vsaj v časovni perspektivi: semiotični re-konstruktivni model namreč v vsakem primeru pripada drugemu času kot »obravnavani« predmet, ki ga modelira; transformacija znakov in znakovnih razmerij v času pa je za semiotiko kardinalnega pomena, vendar pa, kot tudi poudarja v svojem uvodnem zapisu Paetzold, »nejasni status semiotike za filozofijo zrcali v različnih metodičnih pristopih v zbornik vključenih prispevkov. Morda pa je prav to prednost. Dokler status semiotike ne bo razjasnjen, so različne rekonstrukcijske metode legitimne, estetika pa samo poseben primer položaja filozofije.« Z drugimi besedami: poskusi, da bi s semiotičnimi modeli, posebej s tistimi, ki se ukvarjajo s t.im. »estetskimi znaki«, rekonstruirali posamezne estetike ali segmente teh estetik, so

tako rekoč v začetni fazi, ki se ne pozna »generalne« metodologije, marveč jo, skladno s postopki, šele išče.

Prispevki so zato smiselno razdeljeni v pet razdelkov: Semiotična rekonstrukcija retorične estetike; Možnosti in meje semiotične rekonstrukcije klasične estetike; Semiotična rekonstrukcija estetskega diskurza; Problemi semiotične rekonstrukcije umetnosti; Estetika umetniške avantgarde - semiotično rekonstruirana.

Že iz samih naslovov lahko razberemo, da zbornik s svojimi prispevki poskuša iz splošnega sestopiti v posebno: od estetike kot »generalnega« ontološko-gnoseološkega problema novoveškega sveta k vprašanju posebnih »udejanjitev« estetike v moderni in avantgardni umetnosti. Pojavijo pa se novi, dodatni problemi: semiotika, za katero smo že zapisali, da ni enovita teorija, je teoretično porazdeljena med skrajnosti, ki jih predstavljajo imena kot Bahtin ali Eco, Mukarovsky ali Pierre Bourdieu, ki znotraj »splošne« semiotike uveljavljajo parcialne poglede, ki pa vendarle predstavljajo, kot teoretični diskurz »celovita« semiotična dognanja. Tudi estetika - od začetnikov pri Baumgartnu in Edmundu Burku (pa tudi predhodnikih, Platonu, Aristotelu in neoplatonistih) - se nenehno dogaja kot »celovita« in »parcialna« intervencija v umetnost in v lastno intervencijo; o tem zelo podrobno poroča prispevek samega urednika zbornika, Heinza Paetzolda »Schellingova umetnostna filozofija v semiotični perspektivi«. V Schellingovi umetnostni filozofiji - upošteva predvsem *Sistem transcendentalnega idealizma* (1800) - išče tiste značilne znake, ki ne opredeljujejo samo Schellingove estetike, marveč vplivajo na razvoj estetske misli, posebej nemške, v 19. stoletju; na podlagi rekonstrukcije pomenov teh znakov znova

premisliti tudi Schellingovo osnovno izhodišče. Podoben je postopek v razpravi Clausa Dreyerja »Semiotična koncepcija arhitektonskih znakov v Heglovi *Estetiki*«. Rekonstrukcija vodilnih estetskih znakov sledi transformacijam teh znakov do naših dni. Znana Heglova razdelitev umetnosti na simbolično, klasično in romantično se zrcali tudi v podobni koncepciji treh »stopenj« arhitekture. Dreyer raziskuje transformacijo vodilnih znakov - npr. »konstrukcija kot samonamen« v simbolični arhitekturi - skozi kasnejša obdobja (»funkcionalnost« kot »merilo« namena« v klasični in »oblika« kot »samostojni namen«, neodvisen od kulturnega namena v romantični arhitekturi).

Razvidnejši kot v prvih dveh razdelkih je namen semiotične rekonstrukcije in modeliranja v tretjem in četrtem razdelku, ki se ukvarja s posebnimi segmenti estetike (tretji) in umetnosti (četrti razdelek). Vodilni prispevek tretjega razdelka je vsekakor razprava Ursule Franke »Poetični in filozofski govor. Kontroverza med Schillerjem in Fichtejem za semiotiko«. Avtorica ne le da analizira transformacije »filozofskih« znakov v Schillerjevo poetiko, marveč tudi vdor in vpliv »poetoloških« znakov na Fichtejevo filozofsko oz. estetsko misel. Pokaže tudi na hierarhijo znakov, ki v filozofskem (Fichtejevem) besedilu izpolnjuje teoretično, praktično in estetsko funkcijo, v pesniškem (Schillerjevem) besedilu pa je vrstni red drugačen: estetski sledita teoretična in praktična funkcija vodilnih znakov. Praktično to pokaže na primeru »narave«; na Fichtejevo razumevanje vpliva še razsvetljenska filozofija, medtem ko Schiller »naravi« že podeljuje pomene, ki jih bo ta poetični znak razvil v romantiki. Iz četrtega razdelka pa velja omeniti razpravi Ernesta W.B. Hess-Lütticha in Christiana Struba

»Medij - proces - iluzija. K racionalni rekonstrukciji Lessingove teorije znakov v 'Laokonu'« in Johanna N. Schmidta »Teze za semiotiko melodrame«. V prvem prispevku je izvedena primerjava poetoloških in likovnih znakov, kot jih je izpostavil Lessing svoji znani razpravi: avtorja kažeta na nujne divergence v sintaktiki in pragmatiki teh znakov, kar se kaže tudi v njihovem nadaljnjem razvoju. Drugi prispevek pa taksativno našteva tiste znake, ki jih semiotična rekonstrukcija »nečiste« zvrsti (melodrama je spoj mnogih neodvisnih poetoloških znakov) odkriva kot izrazite znake melodrame (gre torej za semantično transformacijo, ki pragmatično učinkuje na nov način). Zanimiv je tudi prispevek Klause Herrdinga »Predmet in znak v grafiki francoske revolucije«, ki ponuja možnost, da se tudi likovni znaki oz. znaki, ki jih semiotična rekonstrukcija izpostavi kot eminentno likovne, analizirajo v drugih kontekstih: v kontekstu rekonstrukcije političnega razmerja, v razmerju objekti-simbolna predstavitev ipd.

V zadnjem oddelku pa Erika Frischer-Lichte s prispevkom »'Alegorija' kot paradigma avantgarde. Semiotično ponovno branje 'Izvirov nemške žaloi gre' Walterja Benjamin« poskuša semiotično analizo in rekonstrukcijo vodilnih znakov uporabiti na izrazito modernem, aktualnem estetskem besedilu. Benjaminova predstava o recepciji umetniških del temelji na predpostavki, da so moderna umetniška dela za recipiente vedno alegorična, v »konkretnem delu je vedno prisotno življenjsko delo, v življenjskem delu epoha in v epohi vsa zgodovina umetnostne panoge«. Alegoričnost umetniških znakov je torej hierarhična, znaki na višji (splošnejši) ravnini glede na konkretno umetniško delo korespondirajo z znaki teh umetniških del; avtorska konstrukcija in

recipientova dekonstrukcija sledita tej poti od splošnejšega k posebnemu čeprav ni nujno, da recipient dekonstruira v tiste podrobnosti, ki jih je v umetniško delo položil sam umetnik. Logična izpeljava je stvar semiotične rekonstrukcije in postopne gradnje ustreznega modela, kjer ni, kot poudarja avtorica, »praznih mest«, znakov, ki niso dekodirani, ker se dogaja v procesu recepcije.

Zbornik *Modeli za semiotično rekonstrukcijo zgodovine estetike* je izvrsten dokument tiste smeri v semiotični oz. semiotično-matematični estetiki, ki je sestopila s področja načelnega razpravljanja o zgodovini in sodobnosti umetnosti

(kar se je dogajalo v petdesetih in šestdesetih letih) v konkretne raziskave, ki seveda izrabljajo »načelna« spoznanja, vendar jih v preverjanju na konkretnem gradivu - bodisi na estetskih besedilih ali pri analizi umetniških del - tudi korigirajo in dopolnjujejo. estetika kot ena od filozofskih disciplin, morda danes najbolj reprezentativna ali vsaj najbolj na očeh javnosti, si tako prizadeva za izrazit in frontalen prestop v polje matematične, formalizirane logike, s tem pa tudi v področje scientifikacije humanističnih znanosti.

Denis Poniž